

Inden for murene

Bibliotekets 'skatte' set i et tilbageblik

af seniorforsker, cand.mag. Harald Ilsøe

I 'Sådan set -', omtalt andetsteds i dette nummer, har fhv. arkivar ved Rigsarkivet C. Rise Hansen fortalt, hvordan han som skoledreng i biblioteket i Hals fandt en årgang af tidsskriftet 'Nær og Fjært' og der stødte på Svend Dahls illustrerede artikel *Fra Det kongelige Biblioteks Skatkamre*. "Den betog mig voldsomt; jeg kan endnu se nogle af dens sider for mig, bl.a. med et fotografi af 'Hjertebogen'. I og for sig var det ikke så meget den slags litterære manuskripter, jeg var interesseret i, men alligevel, disse gamle papirer havde en mærkelig dragende kraft og forstærkede min historiske og ikke mindst arkivalske interesse. Det må have været o. 1925 - artiklen er fra 1923 - at jeg således gennem denne bog i sognebiblioteket fik et så stærkt indtryk af Det kongelige Biblioteks skatte. Det var mit første møde med Det kgl. Bibliotek".

Nogen bedre læser havde Svend Dahl næppe kunnet ønske sig, for bred formidling lå ham på sinde, og han benyttede artiklen til at luften et forslag om, at biblioteket yderligere skulle udbrede kendskabet til samlingerne ved at udarbejde en udførlig og populært skrevet katalog over bibliotekets daværende permanente udstilling. Katalogteksterne hertil var for knappe og ufyldstgørende, i stedet skulle genstandene præsenteres på deres baggrund og med fremhævelse af det interessante ved hver især. Dahl havde dengang forladt en stilling ved biblioteket, og da han vendte tilbage som rigsbibliotekar i 1943, var det for sent at genoplive det endnu ikke realiserede forslag. De mest værdifulde dele af samlingerne måtte evakueres under krigen, og arealet, der oprindeligt var afsat til udstillingen, blev inddraget til andre formål. Ret beset var udstillingens 886 numre nok heller ikke det bedste udgangspunkt for en større publikation, og i Dahls embedsperiode frem til

1952 forelå der under alle omstændigheder mere presserende arbejdsopgaver. En bredere formidling på tryk begyndte først, da Palle Birkelund 1954 tog initiativ til udsendelsen af årsskriftet 'Fund og Forskning'. Dette blev i løbet af 1970'erne suppleret med en gradvis udvidelse af stoffet i 'Meddelelser fra Rigsbibliotekaren', der så i 1986 mandede ud i nærværende, artikelprægede 'Magasin' med den største læserkreds i bibliotekets historie.

Ikke udarbejdet just efter Dahls recept, men med et lignende formål for øje er 1993-årets jubilæumspublikation *På Papir, Pergament og Palmeblade ... Skatte i Det kongelige Bibliotek*. En dyr bog ganske vist, for farvebilleder og stort format har deres pris, men bestemt ikke dyr i forhold til andre tilsvarende bøger. Anskaffet, forhåbentlig da, af de fleste folkebiblioteker skulle det være mærkeligt, om den ikke formåede at appellere til adskillige læsere eller virke ansporende på en og anden interesse, som det skete for 70 år siden, da Svend Dahls artikel blev læst i sognebiblioteket i Hals.

Skattebasse - skattebase

Hvordan en bog som denne skattebasse burde være grebet an, kan der være mange meninger om, og nåede man til en eller anden fælles konklusion, ville resultatet alligevel for en god del afhænge af redaktørens personlige valg. Samlingerne byder på så utroligt mange muligheder, at der mageligt kunne publiceres 10-20 forskellige, men alle lige gode bøger om deres indhold eller det der, måske lidt prætentivt, på titelbladet kaldes bibliotekets *skatte*. Ordet er valgt af mangel på bedre; mere naturligt falder 'treasures' i den engelske udgave. Bortset fra en række uundgåelige topklenodier, hvis vedtagne glorie jævnligt afpudses ved fremvisninger og udstillinger, har der været et stort råderum for valg inden for alle samlingskategorier, og som bogens redaktør har jeg naturligvis måttet fundere lidt over, hvad der egentlig gør, at noget fremstår i bibliotekets og omverdenens bevidsthed som en skat. Derom kan læses i indledningen, hvor det gøres gældende, at bestemmelsen sker og må ske ud fra mange synsvinkler, og at den ofte er betinget af, at benyttet af samlingerne ud fra deres undersøgelser påpeger det sjældne, unikke eller i en eller anden sammenhæng værdifulde ved noget. Hvad der den ene dag står upåagtet i samlingerne, kan ved inddragelse i en forskningssammenhæng den næste dag fremstå som noget ovenud bemærkelsesværdigt. Når det uanselige fragment af Saxo Grammaticus' krønike, som blev pillet ud af

fyldet i et håndskriftbind i Frankrig, er så uvurderligt, skyldes det historikeres og filologers arbejde med at påvise, at det efter al sandsynlighed udgør et brudstykke af Saxos eget arbejdsmanuskript. 'Fund og Forskning' er ikke nogen uberettiget titel på bibliotekets årspublikation, for det er forskning og deraf flydende viden der betinger, at et fund bliver til et 'fund'. Hertil hører også viden erhvervet ved mere beskeden udforskning, f.eks. ved at en bibliotekar via undersøgelser i bibliografier og kataloger eller eventuelt ved at stille forespørgsler til andre relevante biblioteker når frem til konklusionen, at dette eller hint bogtryk efter alle solemærker at dømme er det eneste bevarede eksemplar og dermed unikt, subsidiært udgør det ene af de ialt to eller tre, der eksisterer. Undersøgelser af sidstnævnte art foregår som regel stilfærdigt og uden større publicity, når anledning gives, men næppe så hyppigt som ønskeligt. Inden for murene er det jo af indlysende vigtighed at vide, hvad der er grund til at passe særligt på.

Ved udvalget til jubilæumsbogen, der her for nemheds skyld kaldes skattebassen, valgte jeg i et vist omfang at gå ad andre veje end de slagne, idet jeg ikke ønskede at begrænse mig til rækken af hyppigt forekommende udstillingsgenstande eller de p.t. vedtagne klenodier. Jeg gik derfor på jagt bagud i bevarede proveniensnotitser m.v. i Håndskriftsamlingen og indsamlede oplysninger fra spredt litteratur tilbage til 1700tallet, dog støttet til egne notater foretaget gennem en lille menneskealder og godt hjulpet af min kone Ingrid Ilsøes viden om bibliotekets danske bøger. Henvisningen til en morsom dedikation fra den norske digterinde Dorothe Engelbretsdatter til Christian V blev fundet i Suhms 'Samlinger' (trykt 1780), tilmed med en oplysning der viste, at bindet senere må være blevet plyndret for sin oprindelige udsmykning med perlebesætning. En liste over inventaret på Rosenborg fra 1696, der indeholdt en notits om overførsler til kongens bibliotek, bragte bl.a. en smuk samling dyretegninger for dagen, og en fint kalligraferet dedikation til Frederik IV i nogle trykte krigsartikler kunne fremdrages ved opfølgning af en note i F. Dyrlands 'Tatere og Natmandsfolk i Danmark' (1872) - af alle steder kun nævnt der! Særlig spændende var det at følge en gammel regnskabsnotits op med et opslag i katalogerne og så få bekræftet, at det var netop det beskrevne eksemplar der stod i magasinet. Det gjaldt f.eks. et bind af den udmærkede danske bogbinder J.W. Boppenhausen, der var bogbinder for Frederik V (regning fra 1761 i bibliotekets arkiv). Som

endnu et eksempel kan nævnes et rigt udsmykket skab med Buddha-figurer, der opbevares i Orientalisk Afdeling uden at dets herkomst var kendt. Det kunne ved en gennemgang af bibliotekets årsberetninger bestemmes som en gave fra en siamesisk prinsesse i 1931.

Det sidste viser, hvor kort bibliotekets hukommelse kan være. Meget af den viden, som en bibliotekar mere eller mindre møjsommeligt ophober gennem en livslang ansættelse, går ofte tabt ved et generationsskifte, fordi den kun er lagret i en menneskehjerne uden at være givet videre ad mundtlig eller skriftlig vej. Adskillige medarbejdere i samlingsafdelingerne har medvirket til at fremfinde værdifulde genstande til afbildning i bogen, som de havde præsente ud fra deres mangeårige beskæftigelse i afdelingerne, men de får langt fra altid lejlighed til at udmønte deres viden. Gang på gang har jeg under mine sonderinger i samlingslitteraturen måttet sande, ikke uden ærgrelse og græmmelse, at mangt og meget går og er gået i bibliotekets glemmebog. I et tidligere nummer af 'Magasin' (8:1, 1993) er det dokumenteret, hvordan bibliotekets nu berømte inkahåndskrift var værdsat efter for-tjeneste af D.G. Moldenhawer allerede omkring år 1800, men gik i glemme, indtil håndskriftet blev endegyldigt fremdraget godt 100 år senere. I 1873 kunne Chr. Bruun oplyse, at biblioteket besad et meget sjældent tryk fra Macao 1588, og ca. 40 år senere meddelte H.O. Lange det samme, men tilsyneladende som en ny iagttagelse. I hvert fald undlod han at meddele Bruuns ikke uvigtige tilføjelse, at eksemplaret stammer fra Peter Scavenius' bogsamling, dvs. fra Frederik III's bibliotek, hvori dette indgik. H.O. Langes læsere måtte altså begynde forfra, hvis de stillede spørgsmål om bogens proveniens.

Spild af gode kræfter er altid ærgerligt, og det er i grunden for galt, at lødig og tjenlig viden om bibliotekets skatte i et vist mål skal så at sige generhverves ved selvstændige undersøgelser foretaget af generation efter generation med uundgåeligt videnstab undervejs. I nogle tilfælde finder man ganske vist blyantsnotitser i bøgerne med oplysninger fra tidligere undersøgelser, men det er nu ikke tilstrækkeligt, for skjult i bøgerne som de er, unddrager de sig ethvert overblik. Og hvad der omsider er kommet på tryk ved at være bogført bl.a. i skattebassen, repræsenterer kun en brøkdel af de oplysninger, der burde være umiddelbar adgang til, om eksemplarerne sjældenhed, særlige udstyr, bemærkelsesværdige provenienser osv. Når Knud Bøgh i 'Sådan set -'

(s. 154) fortæller, at en besøgende i katalogværelset gjorde ham opmærksom på, at en tysk bog fra 1530 var det eneste bevarede eksemplar, er det et fint eksempel på, hvordan bibliotekets benyttede ofte bidrager til en evaluering af samlingerne. Men hvordan skal ikke-læsere af Bøgghs artikel komme til at vide det, eller kort sagt: hvor bliver oplysningen af, såfremt den ikke gøres tilgængelig i katalogrelevant sammenhæng? Overbibliotekaren må tilgive, at jeg på dette sted benytter lejligheden til at rette en opfordring til ham om at lade registrere, hvad registreres bør, i en til formålet oprettet edb-base, hvortil der så efter nærmere retningslinier bliver indtastet løbende meddelelser om nyfundne sjældenheder med tilhørende dokumentation. Basens navn giver sig selv, den skal naturligvis hedde *Skattebasen*, og den kunne passende indvies med en indtastning af Bøgghs oplysning, naturligvis behørigt bibliografisk kontrolleret. Foretagendet vil koste lidt ekstra ressourcer, men de vil blive rigelig indtjent på bibliotekets bevidsthedsplan. Er der ikke en eller anden der har sagt, at Det kongelige Bibliotek er Danmarks hukommelse?

Biblioteksværdiernes historik

Når kendskabet til det mest bemærkelsesværdige i bibliotekets samlinger og dermed også en del af overblikket beror på en løbende omend haltende akkumulation af viden gennem tiden, kunne det være interessant, om der engang blev skrevet en biblioteksværdiernes historik. En gennemgang ikke alene af indvundne erkendelser af de konkrete historiske værdier, men også af skiftende opfattelser og vægtninger, som de er kommet til udtryk fra både bibliotekets og omverdenens side. Bogsamlere har f.eks. jævnligt ført an med indsamling af både gamle tryk og småtryk, som man på Det kongelige Bibliotek oprindeligt fandt mindre interessante. Interesse for at erhverve de ældste bogtryk, inkunablerne trykt før 1500, meldte sig stort set ikke på biblioteket før i de sidste tiår af 1700tallet, og det var først H.O. Lange, der som overbibliotekar (1901-24) anlagde synsvinklen, at en bredt udbygget inkunabelsamling kunne tjene som dokumentation af bogtrykkerkunstens ældste udvikling. Og hvad angår danske småtryk som skillingsviser m.m. var man i lange tider ret ligeglad med, om bogtrykkerne lod dem indgå i pligtafleveringen. Det er noget af et mønster i bibliotekets historie, at det har haltet lidt bag efter bogsamlerne, men så er vågnet op og har forsynet sig på

auktionerne over samlerens efterladte biblioteker. Dog hører det retfærdigvis med i billedet, at det gælder som noget i retning af en naturlov, at institutionen altid har haft vanskeligere ved at forøge sit løbende annuum end ved at skaffe midler til særligt motiverede engangskøb.

Blandt andre aspekter kan nævnes Eric Jacobsens slående iagttagelse, at den ældre bogbestand er "udpræget protestantisk, for ikke at sige ortodox luthersk. Det viste sig i markante mangler indenfor f.ex. mystisk og asketisk teologi, og da også indenfor den engelske ..." ('Sådan set - ' s. 119), og selv har jeg måttet studse ved at opdage mangler indenfor den preussiske historiske litteratur fra sidste tredjedel af 1800tallet. De er formentlig affødt af uvilje mod det Preussen, der havde skilt Danmark af med hertugdømmerne. I ældre tid, hvor det frem for alt drejede sig om tekststudier, har man sikkert heller ikke haft meget øje for de illuminerede middelalderhåndskrifers kunstneriske og kulturhistoriske kvaliteter. Erik Petersen har nylig konstateret, at den berømte Hamburgbibel i et stateligt håndskrift fra 1255, som blev købt i 1784, først efterhånden synes at være blevet værdsat på grund af de i høj grad oplysende illustrationer, som i dag er hovedattraktionen ved håndskriftet ('Fund og Forskning' 32, 1993 s. 9).

Men dette skulle konkret handle om bibliotekets skatte, og for at give et lille indtryk af, hvordan de trinvis er dukket op i bibliotekspersonalets og omverdenens bevidsthed, er der foretaget nogle strejftog bagud i litteraturen.

Bibliotekets 'skatte' i 1700-tallet

To ting har biblioteket været berømt for siden Frederik III's dage: hans erhvervelser af vigtige *islandske håndskrifter* og *Tycho Brahes håndskrevne astronomiske observationer*. De blev atter og atter forevist og omtalt som bibliotekets klenodier fra slutningen af 1600tallet og frem til Svend Dahls artikel i 1923. Dette fremgår bl.a. af nogle rejseskildringer, for det var ikke vanskeligt for turister at få tilladelse til at bese den store bibliotekssal, men desværre fortæller de fleste besøgende mere om salens imponerende udseende end om dens indhold. F.eks. svenskeren Bengt Ferrner, der besøgte biblioteket i 1758 og kun kort omtaler håndskrifterne, "ibland hvilka Konung Fredrik d. 3djes chemiska och alla Tycho Brahes sades [af bibliotekar Møllman] vara de raraste. Tycho Brahes Journaler hade jag framme och beså, hvilka voro så rent

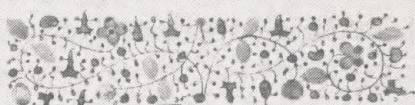
og tydeligt skrifna, att de väl kunna rätta de fel, som insmygt sig uti hans tryckta skrifter ... Den norska och isländska codex flatejensis finnes här och hålles mycket rar" (1).

En enkelt inkunabel fik Em. Swedenborg forevist i 1736, en tidlig udgave af Cicero trykt i Mainz 1466, "som skulle wara den första bok som har blifwit tryckt" (2), og ligesom de kemiske og astronomiske håndskrifter og codex Flateyensis anføres denne Cicero-udgave også i Laurids de Thurahs beskrivelse af biblioteket i 'Hafnia Hodierna' 1748, Flatøbogen med tilføjelsen, at håndskriftet er så sjældent, at det "er af den berømte Antiqvario Arna Magnæo [Arne Magnussen] skatteret paa mange 1000 Rdl. Værdie". Flatøbogens indhold angives at være de gamle norske kongers historie - det er åbenbart ikke før senere, den er blevet berømt for at indholde en beretning om Erik den Rødes rejse til Vinland, hvormed Columbus som bekendt er blevet gjort rangen stridig som den første, der opdagede Amerika.

Thurah meddeler den første specificerede liste over bibliotekets klenodier, højst sandsynligt sammensat af Hans Gram og/eller hans amanuensis på biblioteket Jacob Langebek. Vægten er lagt på en præsentation af bibeludgaver og de ældste klassikerudgaver, men der er også taget hensyn til provenienser, billedstof og andre interessante omstændigheder. Beskrivelsen kan med sine knap 50 numre udmærket sammenlignes med katalogerne over de blandede bolcher, der løbende serveres på bibliotekets nuværende sommerudstillinger. Da listen er den første af sin art og på flere punkter har grundlagt traditioner for bibliotekets fremvisninger, må den refereres lidt nærmere.

Foruden *Flatøbogen* nævnes kun to enkelthåndskrifter, det kendte *Justinushåndskrift*, som har tilhørt ærkebiskop Absalon og Sorø kloster (GkS 450 fol), og det ikke mindre berømte psalterium fra ca. 1250, der har tilhørt den norske prinsesse Kristina Hakonsdatter og derfor kaldes *Kristina-psalteriet* (GkS 1606 4to). Dette betegnes iøvrigt som "ziirlig og net skreven paa Pergament", hvad der ikke er forkert, men her som i anden forbindelse undres man over, at de smukke illustrationer lades ude af betragtning. Var de lærde i 1700tallet mon i almindelighed tilbøjelige til at betragte middelalderens billedverden som et kuriosum?

De gamle klassikertekster i førstetryk eller tidlige udgaver anføres hos Thurah så vidt muligt med både trykkested og bogtrykker: *Cicero Mainz 1466*,

Mira Tuli Ciceronis Arpmanis. ofulifqz
romani. oratorum in eam. Ad M Tulu
Ciceronem filiu suu. Orator. liber incipit.
C. Primum generis in libros omnes.

Sanqz te marce fili. annum
iam audietem eratppu. idqz
athenis. abundare oportet. p
ceptis. mltitudoqz phie. pp
summa r to etotis auerare. et
vrbis. quoz alteru te sciencia
augere potest. altera ex plis.
tame ut ipe. ad mea vilitate semp cu grecis latina
iuxi. neqz id in phia solu. h etia in dicendi exercita
none feci. id tibi censeo faciendū. ut par sis in vtri
usqz oionis facultate. Quā quide ad re. nos vt vi
demur. magnū adiuuentū attulimus homibz nris.
ut non modo grecay hāz rudes. h etiam docti. ali
quantū se arbitretur adeptos. et ad discendū et ad
iudicandū. Quāobrē discēs tu quide a pncipe huius
etatis phoz. et discēs quādiu voles. tādū autem
velle tebebis. quoad te quātū pficias nō penitebit.
Sed tamē nra legēs. nō multū a peripateticis disti
tencia. qm vtriqz socratici r platonici volumus esse.
De rebus ipis vt re tuo iudicio. Nichil enim impe
dio. Oionem autē latinā. efficies. pfecto legendis
nris pleniorē. Nec vero arroganter hoc dictū exas
mari velim. Nā phandi cedes sciencia multis qd
est oratoris. ppriū. apte. distmcte. ornate dicere. qm

Første side af Cicero: De officiis etc., trykt i Mainz 1466, og smukt dekoreret med farver øverst til venstre. Bogen blev ved midten af 1700tallet anset for bibliotekets ældste tryk. Ink. nr. 1160.

Livius Roma 1468 og *Venezia* 1470 ("af hvilken Autore her paa Bibliotheqvet ere fleere end 24 adskillige Editioner in Folio"), *Plinius*' 'Historia naturalis' *Venezia* 1472, *Cæsar* Roma 1469 og *Venezia* 1471, *Justinus* *Venezia* 1470, *Cornelius Nepos* *Venezia* 1471, *Svetonius* *Venezia* 1471, *Sallust* *Venezia* 1474, *Homer* *Firenze* 1488 og den sene førsteudgave af *Tacitus*' 'Annales' *Roma* 1515. Det er unægtelig en fin opvisning, og derudover opregnes diverse interessante udgaver som f.eks. *Birgittas* Åbenbaringer på nedertysk og latin - henholdsvis *Lybeck* 1478 og 1492 - den plattyske bearbejdelse af *Saxo* "trykt imellem Ao. 1480 og 1490" (rigtigere: ca. 1502), og *Hartman Schedels* vældige 'Liber chronicarum' med demange træsnit i en udgave fra 1497. *Rudimentum Novitiorum* *Lübeck* 1475 fremhæves på grund af sin proveniens, idet eksemplaret "har forhen tilhørt den berømte Cantzler Niels Kaas, men tilforn, nemlig Anno 1492, har Johannes Tydekini, Provisor i Gaunøe-Kloster, foræret det til St. Peders Kloster i Nestved".

Den historiske værdi, der kan tillægges eksemplarer, som vides ejet af bestemte (og helst berømte) personer, de såkaldte associations-eksemplarer, tilgodeses med endnu nogle eksempler. Biblioteket ejer en udgave af *Wittenbergbiblen fra 1551*, hvori Frederik II løbende har gjort notitser om sin læsning (notitserne gengives), desuden *Lyneburg-biblen fra 1641*, der er dediceret Christian IV og "tryckt paa det skønneste og hvideste Pergament", og en udgave fra 1527 af *Boccacios Dekameron*, om hvilken det meddeles: "For dette Exemplar har Høysalig Kong Friderich den Fierde betalt 50 Ducater i Florenz Anno 1709". Også *Joachim Arentsehes 'Krigsbog'*, trykt som privattryk for Frederik II i 1578, får nogle ord med på vejen. Bogen er meget sjælden, "maaske det eneste Exemplar i Verden, og saa meget mærkværdigere, som Kong Christian den Fierde Selv med egen høye Haand har paa et og andet Sted gjort visse Anmerkninger, hvor vidt de anførte Krigs-Kunster kunde være at sette i Verk eller ikke".

Som et plus ved Krigsbogen står yderligere noteret, at den er udstyret "med smukke Figurer, med Farver ziirede", og udvalget tager et vist hensyn til det spektakulære eller billedlige, når der altså blot ses bort fra middelalderhåndskrifterne. I en tysk *bibel trykt i Nürnberg 1482* er alle initialbogstaverne prydet med guld, og en anden *bibel trykt i Augsburg 1535* er trykt paa fiint Pergament, ziiret med malede Figurer, indbunden i sort Corduan, og Bindet beslagen med en hoben massiv Sølv. Foran i den første Tome sees

Doctor Luthers Portrait, meget kunstigt og vel skildret af den berømte Lucas Cranach i Wittenberg Anno 1525". Ligeledes fortælles, at *Tycho Brahes 'Astronomiæ instauratæ Mechanica'*, trykt 1598, er koloreret med smukke farver og foran forsynet med hans portræt, "tegnet efter ham selv i levende Live, med Farver". Og så findes der en bog af den franske præst i København *Bois-Clair*, 'Discours evangelique' fra 1696, hvori forfatteren med egen hånd har tegnet et net billede af jomfru Maria efterfulgt af en (citeret og yderst kuriøs) redegørelse for, hvordan hun kan hævdes at have hyldet tre religioner, den jødiske, den calvinske og den lutherske. En læser med det rette protestantiske sindelag vil her kunne godte sig over den indirekte tillægspointe, at Maria var fremmed for katolicismen. I tilgift nævnes bibliotekets store samling af *kobberstik og tegninger*, bl.a. nogle folianter med fine blomstermalerier, som (unævnt) stammede fra Gottorperbiblioteket og senere blev overført til Den kgl. Kobberstiksamling.

Såvidt denne vidende status over bibliotekets skatte anno 1748 eller lidt før. Officiel eller officios kan den vel kaldes, men i så fald med det forbehold, at noget kan være forkortet væk, hvad der antydes med afslutningen "og deslige mangfoldige flere, som for at undgaae Vidtløftighed gandske forbigaaes".

På et andet plan er listen værdifuld ved at give nogle bibliotekshistoriske holdepunkter. Slår man f.eks. Homer-udgaven fra 1488 op i Victor Madsens inkunabelkatalog oplyses det under nummer 2201, at den er indgået med Otto Thotts donation, dvs. den skulle først være indlemmet i 1785! Det rimer meget slet, men naturligvis er det Thurah der har ret. Eksemplaret er forsynet med Chr. Danneskjold-Samsøes mærke på bindet og stammer følgelig fra hans bibliotek, som blev solgt på auktion i 1732. Her købte Det kgl. Bibliotek ind, og går man til den bevarede kvittering i Rigsarkivet bekræftes, at bogen blev indkøbt ved denne lejlighed. Prisen var høj, 35 rdl., hvad der viser, at denne førsteudgave på græsk allerede da blev anset for en stor sjældenhed. Det er altså dette eksemplar, der er taget med på Thurahs liste. Thott forsynede ikke som Danneskiold sine bøger med ejermærke, men Victor Madsen kendte hans samling fra den trykte katalog og har så begået den metodiske brøler at mene, at når titlen på en bog kunne findes i Thott-katalogen, så var bibliotekets eksemplar ergo indgået fra Thotts samling. Og da Thott vides at have købt ind på Danneskiolds auktion side om side med biblioteket, har Madsen ikke spekuleret mere over sagen. Beklageligt, men uundgåeligt: Den

lille excurs afslører, at Madsen er gået i en fælde, når han uden videre sætter en titel i Thott-katalogen lig med bibliotekets eksemplar. Der må faktisk principielt stilles spørgsmålstegn ved snesevis af de af Madsen angivne Thott-provenienser. Ikke alene Homerudgaven, men adskillige andre kan være blevet udskilt fra Thotts samling som dubletter til fordel for eksemplarer, som biblioteket havde i forvejen. Hermed er også givet en rettelse til skatdebassen, hvor Homerudgavens smukke førsteside er afbildet, men i tillid til Madsens autoritet desværre sat i forbindelse med Thotts donation i stedet for købene fra Danneskiolds bibliotek.

Thuras liste blev lagt til grund for de trykte skildringer af biblioteket i resten af århundredet (3). Således også (forkortet) i Pontoppidans 'Danske Atlas' (bd. 2, 1764), men med en vigtig tilføjelse bevirket af Carsten Niebuhr-ekspeditionens køb af håndskrifter til biblioteket: "Gandske nyeligen, nemlig i indeværende Aar 1764, er dette Kongelige Bibliothek blevet beriget ved en rar Samling af Orientaliske Mscr. hiemsendte fra Alexandrien ved det lærde Selskab, som paa Kongel. Allernaadigste Befalning er reiset til Ægypten og Arabien for at opsøge deslige og mange flere Curiosa. De største, Deels paa Pergament Haandskrevne Bøgers Tal er 150. Der iblandt findes 8 Hebræiske Bibler ... De fleeste andre Codices ere Arabiske, og blandt disse en rar Commentarius over Alcoranen". - Det siger sig selv, at omtale af disse eksotiske sager fra nu af blev standard i biblioteksbeskrivelserne.

I 1793 åbnedes biblioteket for publikum, og der blev mere mening i at fremkomme med meddelelser om dette nu "offentlige Skatkammer for Kundskabs-Elskere", som Fr. Ekkard kalder det i en af åbningen motiveret præsentationsartikel. Den hedder 'Om nogle Mærkværdigheder i det Kongelige store Bibliothek' og findes i 'Topographisk og økonomisk Lommebog over Kjøbenhavns Mærkværdigheder', 1794, s. 85-98. Mærkværdigheder er, hvad vi i dag kalder seværdigheder. Ekkard var ansat ved biblioteket og blev med sine mange snurrigheder kujoneret af overbibliotekar Moldenhawer, men da han var boglærd bibliograf og på sin egen personlige facon gjorde iagttagelser i bogmagasinerne, havde han adskilligt at fortælle, der ikke tidligere var bragt til torvs.

Nye toner anslås ved en skildring af *de illuminerede håndskrifter* fra middelalderen, både i den gamle samling og i den nyerhvervede Thottske, og Ekkard peger oven i købet på det ønskelige i at få skrevet en miniaturemaleriets

historie på grundlag af samlingerne. Han fremhæver pergamenttrykket af *Ptolemæus' 'Cosmographia'*, Ulm 1486, med de kolorerede kort, og gør opmærksom på de prægtigt illustrerede eksemplarer af *Pisos* og *Margraves* brasilianske naturhistorie (1648) og *Lubieneckis 'Theatrum cometicum'* (1666).

Blandt de arabiske håndskrifter nævnes fra bibliotekets ældste bestand fire bind i nodeformat, "skrevne i den ældgamle Kufiske Skrivt og i buntede Farver, endskiønt disse ere lidt afblegede". *Niebuhr*-samlingen finder han ikke mere værdifuld end de orientalske håndskrifter, der 1785 var skænket biblioteket af professor C.G. *Kratzenstein*, herunder "en liden Persisk Ordbog med tilskrevne danske Ord, og en Efterretning om Hindustans Naturprodukter, som frem for andre synes at fortiene en Udgiver". Fra *Thott* er f.eks. indgået "en lang oprullet arabisk calender, skreven med guld og prydet med Løvverk", og adskilligt er der at berette om de Thottske judaica. Der fortælles en historie om en stor *Thorah-rulle*, og der omtales en lille *hebraisk bønnebog* med illustrationer, som viser skikkene ved bønningen, samt "en temmelig stor skønskreven Foliant, [der] indeholder mod Enden kabbalistiske Figurer og hedder *Eez Chajim* eller Livets Træe. Titelbladet er prydet med en Frontispice tegnet med Pennen, som forestiller Moses og Ahron".

Foruden billeder i håndskrifter og bøger rummer biblioteket *håndtegninger*, "flere fra Søe-Cadet-Academiet, som endnu hvert Aar leverer saadant et Bind; og nogle fra Land-Cadetterne, som siden nogle Aar ere fritagne for denne offentlige Udstilling. Begge disse Samlinger ere nogenledes Mindesmærker for saa mange kyndige Officerer, som i saa mange Aar have studeret paa begge Academierne". Hertil føjer Ekkard en hyggelig bemærkning, der afslører, at bibliotekets første publikum også mødte frem af mindre seriøse grunde: "Venner erindre sig ofte med Fornøielse de Personer, hvis Tegninger de her see"!

Fremdeles kunne man bese en stor samling *kobberstik*, nylig suppleret med etatsråd *Wasserschlebes* samling, og Ekkard beretter en overlevering om Frederik Vs interesse for stik med bibelske motiver, der gav sig udslag i den kongelige hobby at live op på kedelige uillustrerede bibler ved at putte billeder ind i dem. "Kong Fredrik 5te syslede Sig med i Bi-timer at ordne mange Sviter af bibelske Kobberstik, som Han lod indbinde til saa mange Bibler i Folio og Qvart, som Han havde Sviter. Alle disse Bibler erkiendes paa deres røde Saffiansbind". Men tro ikke, det gælder alle biberne: "Foruden

Jomfru Maria var af tre Religioner
 (1). var hun fød i den Jødiske Religion.
 (2) var hun af den Calvinste Religion.
 (3) var hun af den Lutriske Religion.
 (1) *probetis*. af hendis herkomst af Jødiske
 Forældre. (2) fordi hun svarede Engelen. Luc. 1.
 c. 34. v. 5. hvorledes kaldet gaa til; ligesom —
 Calvinianerne siger om Christi Legeme —
Sacrament

Malet portræt af jomfru Maria udført af den reformerte præst i København C.A. de Bois-Clair på et pergamentblad indsat i kongens eksemplar af hans 'Discours evangelique', trykt 1696. Nedenunder begyndelsen af en redegørelse for, at Maria "var af tre Religioner" - en kuriositet som blev fundet værdig til gengivelse in extenso i Thuraus 'Hafnia hodierna' 1748.

disse Bibel-Udgaver, hvortil Kobberne ikke egentligen vare bestemte, haver det store Bibliothek ogsaa et betydeligt Antal egentlige Kobberbibler".

Fremfor alt viser Ekkard *bindene* og deres udsmykning stor og berettiget interesse (s. 93-97). "De nyeste ere 17 bind, som Lord Walpole haver ladet trykke og indbinde paa Strawberryhill og skienket herhid. Bindene ere uden Forgyldning, men blot marmorerede og stæmplede sort paa bruunt, med forskellige Farver". Der opregnes bind smykket med sølv i forskellige udformninger og bind med broderier som f.eks. pragtbindet om *Kongeloven*, mens en tysk postille er forsynet med "smaae Porcellains-Skildter paa Fløjels-Bindet". Samlingerne rummer ogsaa karakteristiske bind med lænker fra gamle klosterbiblioteker og et væld af spanske pergamentbind, der synligt skiller sig ud fra andre pergamentbind. Bl.a. ses de spanske ofte forsynede med remme eller snørelidser til at holde dem lukket med, og disse er langt bedre bevarede end bindebåndene, som har siddet på bindene fra Gottorperbiblioteket, for dem er der handlet ilde med. "I de Gottorpske Hertugers Bibliothek vare de fleste Bøger bundne sammen med grønne, tildeels ogsaa blaae eller røde Silke- og Floretbaand, som nu ere skaarne bort fra de fleste, fordi de forhindrede dem, der hurtigen ville tage en Bog ud af Hylden". Meningen må være: var en hindring for dem, som hurtigt ville gøre et opslag i bogen, fordi båndknuden først skulle løses op. Det tør måske formodes, at den utålmodige Moldenhawer har været skurken.

Specielt udstyrede er et par tyske bønnebøger, der var blevet foræret til kongen, idet der på bindenes indersider er anbragt blomster og fugle udført i strå-arbejde. For Ekkards kulturbevidsthed er det imidlertid lige så interessant, at "En Lovbog i Qvart er indbunden i malet Pergament i den Smag som i Hamborg Psalmebøgerne indbindes, hvormed Fruentimmerne gaae til Kirke". Uomtalt lades heller ikke bogsnittet i dets pyntede udformninger. F.eks. har biblioteket en engelsk bog fra 1654 med malede blomster på snittet, som kun ses, når der blades i bogen (såkaldt fore-edge painting).

Selv uden at Ekkards artikel refereres i alle dens enkeltheder, vil det være fremgået, at han ikke alene nåede vidt omkring, men ogsaa på underholdende vis forstod at gøre samlingerne interessante. Og mere end det. Han fastholder brudstykker af samlingernes historie, og - for atter at vende tilbage til det med bibliotekets hukommelsestab: Han bringer notorisk oplysninger, som siden er gået af minde og må hales frem igen. Ekkard er måske den første

overhovedet, der har omtalt det skjulte snitmaleris opståen i England, og hans bemærkning herom satte H.P. Rohde på sporet af et af de tidligst bevarede eksempler på genren, den nævnte bog fra 1654 som nu findes i Danmarks Natur- og Lægevidenskabelige Bibliotek ('Bogvennen' 1951 s. 48f). Ingen i Judaistisk Afdeling har haft kendskab til hans historie om Thorah-rullen, og en af Eric Jacobsens erindringer fra 1950'erne er, at han i magasinet fandt et par uanselige bønnebøger fra Frederik III's tid med smukke stråmosaikker på indersiderne af forpermen - givetvis de samme som dem Ekkard beskriver ('Sådan set -' s. 116). Ekkards fund skulle altså gøres endnu engang, inden bøgerne blev udtaget til opbevaring og registrering i den senere oprettede boghistoriske samling.

Interesse for god og smuk *typografi* kan godt have været til sted i ældre tid, uden at Ekkard og hans forgængere udtrykkeligt kom ind på det. Den dukkede frem, da den finsk-svenske digter F.M. Franzén i 1795 fik biblioteket forevist af Rasmus Nyerup (4). De talte om smukke klassikertryk fremstillet i *John Baskervilles* trykkeri ved midten af 1700tallet, og synet af den tidligere, af Thurah nævnte *Cæsar-udgave*, trykt af *Nic. Jenson* i Venezia 1471, foranledigede Franzén til et dagbogsnotat om "typographisk skönhet". Desuden fik han gamle kendinger at se som Flatøbogen, Absalons Justinus-håndskrift og Brahes astronomiske observationer, men nu blev også enkelte illuminerede håndskrifter konkret udpeget som "fina" eller "sköna" (GkS 1605 4to og Thott 430 fol), og Nyerup fremdrog en samling af dyregouacher af den nederlandske maler *Hans Bol*. De havde tilhørt Christian V og var "ganska vackra, i synnerhet var en tupp aldeles lig sig". Så vidt vides henligger de stadig upåagtede af kunsthistorikerne i GkS 3471 8vo.

Andet æstetisk velbehag meldte sig, da en gæst i 1802 blev vist rundt af Moldenhawer. De drog sammenligninger mellem en gammel klassikerudgave og en *Horats-udgave*, trykt 1791 af den berømte skriftstøber og bogtrykker *Bodoni* i Parma, og de fandt, at Bodoni-trykket var af største typografisk pragt, men dog fordringsløst af udseende. Med hensyn til bibliotekets *inkunabler* havde man nu fundet frem til, at en af de ældste måtte være fra 1459 (Ink. nr. 1464). *Gutenberg* blev nævnt som en tidlig bogtrykker, men hans berømte bibel, som var indlemmet senest 1749 fra Gottorperbiblioteket, kom ikke på tale, i det mindste ikke ifølge dagbogsreferatet. Den havde forskningen ikke fundet nogen sikker datering af endnu (5).

Andre aspekter. - Fra Werlauff til nu

Nået frem til begyndelsen af 1800tallet var der ikke mange væsentlige aspekter af samlingerne, der ikke på en eller måde ses berørt, og så er den faglige benyttelse af samlingerne endda forbigået. Via Hans Gram blev der i 1730'erne og -40'erne stillet tekster til rådighed for filologiske forskere, men et bredere studium af bibliotekets skatte begyndte først fra ca. 1780. Ikke mindst bibliotekets egne medarbejdere tog fat, først C.G. Adler og Rasmus Nyerup, så E.C. Werlauff og Chr. Molbech. Stimuleret af modtagelsen af Hielmstiernes danske samling i 1807 såvel som af indlemmelsen af Thotts og Suhms mange danske håndskrifter blev det også til filologiske, litterære og historiske studier i de danske samlinger, og det er lidt skævt, når ovenstående giver indtryk af, at disse hidtil havde været overset. Nyerup og Franzén havde en snak om *Vedels* og *Peder Syvs folkevisebøger* og det ældste tryk med tekst på dansk, *Rimkrønikeudgaven fra 1495*, og da et eksemplar af denne ikke befandt sig i Det kongelige Bibliotek, men i Universitetsbiblioteket, er det forståeligt, at en fransk besøgende tidligere, i 1784, havde fået at vide, at den ældste bog trykt i København var udgaven af *Skånske Lov* fra 1505 (6). I Thurahs liste anføres '*Missale Nidrosiense*' fra 1519, Christiern Pedersens '*Jærtegnspostil*' i Parisertrykket fra 1515 samt, utvivlsomt på grund af bogens udstyr, et *Davidspsalter* fra 1632 trykt for Ellen Marsvin "med stor Stil". Iøvrigt var det til dels på grundlag af bøger i Det kongelige Bibliotek, Jacob Langebek publicerede sit bidrag til en dansk nationalbibliografi frem til 1577 i '*Dansk historisk Almanak*' 1764-66.

At gå længere ind i samlingernes publikationshistorie, de trykte kataloger og meget andet, vil føre for vidt, og det er kun påkrævet at nævne et par sammenfattende milepæle i biblioteksskattens historie. Med fremkomsten af E.C. Werlauffs grundige bibliotekshistorie i 1825 og den udvidede udgave i 1844 blev der fremlagt et rigt materiale om samlingerne og deres indhold, som stadig kan konsulteres med udbytte. Fuldførelsen af den nye biblioteksbygning i 1906 førte i forbindelse med H.O. Langes bestræbelser på at bruge biblioteket i oplysningens tjeneste til bibliotekets permanente udstilling, hvis katalog forelå trykt i 1908 og med sine kortfattede tekster til de 886 numre på sæt og vis opsummerede bibliotekets daværende viden om dets skatte (7). Helt og holdent på denne, men nødvendigvis med store fravalg, byggede Svend Dahl sin præsentationsartikel fra 1923. En del går igen i 1993-årets

skattebasse, mens andet er nyt eller 'genfundet'. Og så er der her selvsagt også taget hensyn til de mange væsentlige erhvervelser, der er gjort fra 1908 til 1993. Samlingerne i det nu med KB sammensluttede universitetsbibliotek blev der ikke rigtig plads til. Måtte disse også engang få deres chance!

NOTER

- (1) Bengt Ferrner: *Resa i Europa 1758-1762* (Lychnos-Bibliotek 14), Uppsala 1956, s. 36f.
- (2) *Resebeskrifningar af Emanuel Swedenborg under åren 1710-1739*, Uppsala 1911, s. 65. Swedenborg har noteret trykåret "1456", men det er ikke korrekt og er her rettet ligesom lignende småfejl i de følgende citater.
- (3) Thurahs tekst er tresproget på dansk, fransk og tysk, og beskrivelsen af biblioteket på fransk blev stort set optrykt i: *Journal étranger*, (Paris) mai 1755, s. 13-19, mens den danske tekst suppleret med Pontoppidans oplysninger er gengivet i Nic. Jonge: *Kiøbenhavns Beskrivelse*, 1783. Kun et kort resumé findes i E.C. Hauber: *Beskrivelse over den kongelige danske Residentsestads Kiøbenhavn*, 1783, s. 80f (forøget oversættelse af tidligere udgave på tysk).
- (4) Franzéns dagbog om besøget, udg. af Torben Nielsen i: *Levende biblioteker*. Festskrift til Palle Birke-lund 1982, s. 105-07.
- (5) August Hennings *Dagbog under hans ophold i København 1802*, udg. af Louis Bobé, 1934, s. 147.
- (6) Anonym 'Voyage de Danemarck' i: *Collection de voyages faits autour du monde*, I, Paris s.a. (ca. 1788), s. 32f.
- (7) *Katalog over Det kongelige Biblioteks permanente Udstilling*, 1908. 116 s.